

6. Кључни појмови у ЕДЦ/ХРЕ

6.1 Зашто су нам потребни кључни појмови у ЕДЦ/ХРЕ?

ЕДЦ/ХРЕ посматрамо као процес конструктивистичког учења.²⁵ Ученици схватају значење и постижу разумевање повезујући информације са појмовима. Учење и размишљање одвија се на нивоу конкретног и на нивоу апстрактног. Апстрактно мишљење се заснива на појмовима. Када не бисмо користили заједнички скуп појмова чије дефиниције разумемо и око којих смо се сложили, дељење и размена идеја, дебата, дискусија, као ни коначна одлука не би били могући.

Појмови су зато неопходни, како за конструктивистичко учење тако, на крају, и за политичко одлучивање. Које би онда појмове требало да одаберемо? Живимо у плуралистичким друштвима, што значи да појединци и групе заступају различите или чак супротстављене интересе и вредности. Поред тога, филозофија и друштвене науке обухватају различите, па чак и контроверзне приступе. Зато је немогуће извести читав низ кључних појмова само из једног извора. У конструктивистичком учењу, усмереном ка развоју компетенција, појмови су неопходни, а модели појмова у грађанском васпитању и образовању су предмет дискусије. Сматрамо да је наш модел један од могућих приступа.

Одабрали смо следећи низ од девет кључних појмова јер се односе и на искуства ученика у микро друштву и на политичку заједницу у целини:

- идентитет;
- разноликост и плурализам;
- одговорност;
- конфликт;
- правила и закон;
- држава и политика;
- једнакост;
- слобода;
- медији.

Кључни појмови обликују спирални наставни план и програм, као што и централна тачка приручника прелази са школске заједнице (основна школа, Приручник II) на политичку заједницу (средња школа, Приручник IV), док Приручник III обухвата аспекте оба претходна приручника (види Први део, 4. поглавље, у овом приручнику). Појмови демократије и људских права – основни концепти ЕДЦ/ХРЕ – прожимају свих девет кључних појмова; о њима се говори у посебним поглављима овог приручника. Сви кључни појмови могу и морају бити повезани са даљим појмовима и категоријама, у зависности од узраста ученика и градива. Сва три приручника садрже девет модела наставних јединица, од којих свака садржи четири часа, који се баве истим низом кључних појмова. Они им приступају на различите начине, показујући како се исти појам може прилагодити нивоу разумевања ученика и различитим узрастима. Уколико се два или три приручника комбинују на овај (вертикални) начин, могуће је остварити конструктивистички процес учења коме одређени кључни појам даје смер и ослонац. Кључни појмови се истовремено могу повезати и хоризонтално, стварајући на тај начин мрежу разумевања. Један од грубих показатеља њихових могућих додирних тачака јесте на којој димензији политике²⁶ се односе.

²⁵ Видети напред 4. одељак овог поглавља („Свет је творевина нашег ума” конструктивистичко учење).

²⁶ За више информација о три основне димензије политике, видети Други део овог приручника, 3. поглавље, Радни материјал 1: Како да обрадим тему политике у настави ЕДЦ/ХРЕ?).

6.2 Суштина кључних појмова

Овај одељак укратко описује суштину девет кључних појмова у овој едицији ЕДЦ/ХРЕ, обрађујући њихов значај за ЕДЦ/ХРЕ на микро и макро нивоу (школска и политичка заједница).

6.2.1 Идентитет

Као природна права, људска права у свом фокусу имају појединца. Сва људска бића поседују људско достојанство и право да живе у слободи и уживају своја права без дискриминације. Држава служи појединцу, а не обратно. Лична слобода даје појединцима право да развијају своју личност слободно, укључујући и кључне животне изборе, као што су вредности, партнери, занимања и одлука о томе хоће ли имати децу. У савременом секуларном друштву, ова слобода представља изазов, с обзиром да слабљење веза и традиције (породица, вера, итд.) подразумева доношење сопствених одлука. Наше одлуке утичу на друге и обратно, па тако носимо одговорност и за обликовање свог идентитета. У школској заједници ученици деле своја искуства и припремају се за животне одлуке које сви млади људи морају донети, као што су даље образовање и каријера.

Појам идентитета уско је повезан са разноликошћу и плурализмом, слободом, једнакошћу и одговорношћу.

6.2.2 Разноликост и плурализам

Модерна друштва су плуралистичка. Појединци који користе право слободе дословно стварају плурализам – мноштво појединачних идентитета са различитим избором начина живота, приоритетима и интересима, ограниченим или подстакнутим, у зависности од случаја, расположивим материјалним ресурсима – приходима и имовином. Разноликост укључује и разлике на основу пола, етничког порекла, класе, узраста, типа ученика, регије, вероисповести и вредности. Плуралистичка друштва представљају изазов: који скуп вредности чланови заједнице могу прихватити? Стабилност заједница заснованих на људским правима зависи од услова које демократске државе не могу гарантовати (дилема: слобода или стабилност). Исто важи и за школу, где би ученици требало да науче како да схвате и носе се са разноликошћу и плурализмом као изазовом – са изазовом се треба суочити, он спаја проблеме и ризике са могућностима.

Појам разноликости и плурализма је уско повезан са влашћу и политиком, слободом, сукобима и одговорношћу.

6.2.3 Одговорност

Слободу треба да уживају сви и зато сви морају прихватити одређене границе. То почиње, на пример, једнаким уделом времена излагања у дискусији и једнаком пажњом која је посвећена сваком ученику у разреду. У друштвима која се заснивају на слободној трговини и конкуренцији, неравноправна расподела дохотка и богатства доводи до неједнаке расподеле могућности остваривања слободе. У демократији, принцип владавине већине мора бити у равнотежи са заштитом мањинских интереса како би се обезбедила друштвена кохезија.

Постизање равнотеже између слободе и једнакости може бити тежак задатак. Један од начина да их ускладимо је кроз личну одговорност, а други кроз обавезујуће политичке одлуке; оба начина су нужна, будући да сваки има своја ограничења. Не може се сваки случај из свакодневног живота уредити законом и није могуће, нити пожељно, да државна власт у потпуности прати и контролише наше животе. Заједница заснована на људским правима ослања се на нашу спремност и способност да преуземо одговорност за своје понашање и потребе других.

Одговорност је уско повезана са слободом, једнакошћу, идентитетом, правилима и законом, као и конфликтом.

6.2.4 Конфликт

Разлике у мишљењу, супротстављене потребе и интереси и конфликти су део људског живота, посебно у плуралистичким друштвима. Многи људи сматрају конфликт штетним, нечим што стоји на путу слоге, па би га зато требало избегавати или чак сузбити. Међутим, конфликт као такав не мора обавезно бити штетан; штетнији су неки од начина његовог решавања. Ученици би кроз ЕДЦ/ХРЕ требало да науче да у оквиру процедуралних правила, уз политичку културу узајамног поштовања, има места за велики број неслагања и спорова. Појединци и групе могу и треба јасно да изразе своје интересе како би били сигурни да ће они бити уважени. Међутим, у дискусијама и преговорима који ће уследити, све стране треба да буду спремне да преговарају како би се постигао компромис. Без оваквог дијалектичког или конструктивног става према сопственим интересима, никакав компромис не би био могућ.

У начелу, сваки конфликт око расподеле ресурса који је могуће свести на збир или цифру, може се решити компромисом. Са друге стране, у конфликтима који укључују идеологију, вредности или чак етничко порекло, решење путем компромиса није могуће. Зато је за демократско грађанство неопходна култура цивилизованог, односно ненасилног решавања конфликта, заснована на узајамном поштовању. Конфликт настаје како у школи тако и на било ком радном месту или у заједници, пружајући ученицима прилику да науче како да га реше мирним путем, а не да га се плаше.

Конфликт је уско повезан са разноликошћу и плурализмом, влашћу и политиком, правилима и законом, као и одговорношћу.

6.2.5 Правила и закон

Закони пружају формални институционални оквир демократским заједницама заснованим на људским правима. У начелу, од свих људи се очекује да поштују закон јер је он донет већином гласова. До тога обично долази гласањем у парламенту, који пак почива на освојеној већини на парламентарним изборима, или у неким случајевима плебисцитом. Сврха закона је да одражавају и штите људска права и постављају процедурална правила за решавање сукоба и процесе политичког одлучивања. Правила имају исту сврху, али су створена од стране других тела и могу постојати у писаном или неписаном облику.

Од нас се очекује да поштујемо закон, али шта се догађа ако закон доживљавамо као непоштен или неправедан? Има много примера друштвених и правних реформи које је покренула грађанска непослушност: грађани намерно нису послушали закон како би довели у питање оно што су сматрали непоштеним или кршењем људских права, подстакли расправу и измене и допуне важећих закона.

Ученици треба да схвате и цене дијалектику између права на слободу и њихову заштиту и ограничења кроз институционалне оквири. Када би ти оквири били укинута, слобода би се претворила у анархију, а анархија у владавину насиља. У учењу заснованом на задацима, ученици доживљавају то начело већ у школи. Задаци, временски оквири и правила су у таквој методи учења постављени тако да не гуше ученичку креативност, већ напротив отварају врата великом богатству слободе и креативности. Ученици могу учествовати и у реформи школских закона који не одражавају вредности демократије и људских права.

Правила и закони су уско повезани са конфликтом, слободом и једнакошћу.

6.2.6 Држава и политика

У ЕДЦ/ХРЕ, кључни појам политике је фокусиран на аспект политике као процеса решавања проблема и смиривања сукоба. Влада је задужена за институционални аспект политике, односно политичко одлучивање унутар институционалног оквира. Демократско управљање школама ученицима даје прилику да науче на који начин могу утицати и учествовати у процесима одлучивања како би касније управљали заједницом и дефинисали њене циљеве. Модел политичког циклуса (в. горе: Први део, 1. поглавље) може се применити на процесе одлучивања и на микро и на макро нивоу, односно на нивоу школске заједнице и политичке

заједнице у целини (на регионалном или националном нивоу). Медији играју пресудну улогу у контролисању доносилаца политичких одлука и успостављању приоритета. Исто важи и за школе, као што је описано у поглављима о медијима у три приручника (Приручници II-IV).

Као два повезана појма, влада и политика се односе на различите параметре политичког одлучивања. Док влада истиче хијерархијску, институционалну димензију, политика обухвата и неформалну димензију – ширег је обима, али има слабију регулацију процедура, или је у потпуности без ње. Неформална, споредна страна политике важна је за ефикасност институционалног система. Институције се не би могле носити са свим проблемима и спорним питањима ни у школи ни у политици, па зато зависе од способности грађана да сами реше међусобне спорове и конфликте.

Влада и политика уско су повезане са сукобом, правилима и законом, одговорношћу и медијима.

6.2.7 и 6.2.8 Једнакост и слобода

Ова два кључна појма се овде обрађују заједно из два разлога.

Као прво, људско достојанство је основна вредност људских права. Два основна начела правде која законски гледано чине људско достојанство јесу: једнакост (недискриминација) и слобода (кроз грађанска и политичка права). Достојанство личности угрожено је дискриминацијом и лишавањем слободе. Прве две групе људских права су фокусиране на права слободе и једнакости при расподели и могућностима.

Као друго, између слободе и једнакости може постојати тензија. На пример, слобода изражавања подразумева да ученику треба дати могућност да изрази своје мишљење на часу, онако како он то сматра исправним. Једнаке могућности за све ученике, са друге стране, захтевају да се време излагања поштено и једнако расподели на све ученике. За ученике појединачно то може значити да имају само један или два минута пре него што следећи ученик узме реч. Индивидуална слобода изражавања се зато мора ограничити, можда чак веома строго, како би се сваком ученику гарантовала прилика за учешће у дебати. Како се таква ограничења одражавају на одређеног ученика зависи од тога са колико успеха он уме да изнесе свој став на сажет и јасан начин. Због тога у ЕДЦ/ХРЕ ученици треба да развију компетенције помоћу којих могу успоставити равнотежу између слободе изражавања и једнаких могућности. Оне обухватају језичке вештине, јасно разумевање проблема о којем се расправља и уважавање оквира прописа који омогућавају равнотежу између слободе и једнакости.

Ученици морају научити како да спроводе своја право на слободу, на пример слободу мисли, изражавања и приступа информацијама. Такође морају научити како да се супротставе дискриминацији, како у своје тако и у име других. Наставници би требало да буду свесни неједнаких услова и могућности за учење који настају због разлика, на пример у заради и образовању родитеља, или у културној средини и етничком пореклу. Школа и друштво не могу постићи једнакост расподеле, али требало би да осигурају једнаке почетне услове. У школи, то захтева од наставника одговорност за специфичне потребе ученика при учењу. Једнакост не значи поступати са свима на исти начин, него поступати са свима на начин који служи њиховим потребама. То је управо суштина подучавања кроз људска права у пракси.

Као и демократија, слобода и једнакост су уско повезане са свим кључним појмовима. Ниједан аспект ЕДЦ/ХРЕ није могуће замислити а да се не обухвати и питање слободе и једнакости које чине људско достојанство, као и тензије које постоје међу њима.

6.2.9 Медији

Овај појам се односи на чињеницу и спознају да живимо у модерном друштву, у култури медија. Медији су преко потребни да бисмо остварили своја људска права – укључујући слободу изражавања, размену информација, приступ информацијама, учествовање у политици, контролу владе и политичког одлучивања и постављање приоритета. Што су сложенија наша друштва и структуре узајамне глобалне међузависности и што нам је више подршке и

усмеравања потребно да разумемо изазове и проблеме садашњости и будућности, то се више ослањамо на медије. Медији представљају изазов – они отварају нове могућности и средства за комуникацију и учешће, али исто тако и за манипулацију и криминал.

Иза медија, по правилу, стоје економски, политички или идеолошки интереси, а поједини медији настоје – у служби тих интереса – да добију битку за свој удео на тржишту и за пажњу јавности. Неретко, притом, манипулишу информацијама. Да би се према тим информацијама могли односити као аутономне личности, ученици морају – у склопу другачије и примерено понуђених сазнања – стећи способност за критичко и самосвесно коришћење медија.

Медији играју важну улогу и у школској заједници. Ученици су врло вероватно свеснији чињенице да су медији саставни део њиховог свакодневног живота, него што је то генерација њихових родитеља, а посебно њихових наставника, спремна да призна. Неки млади људи су зато често искуснији корисници медија од њихових родитеља или наставника. У ЕДЦ/ХРЕ, медијска компетенција је кључ за активно учешће и развој компетенција у многим другим пољима.

Кључни концепт медија уско је повезан са влашћу и политиком, идентитетом, слободом и одговорношћу.